

### *Джерела та література*

1. Швецова Г. М. Документ і книга в системі соціальних комунікацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : 07.00.08 / Г. М. Швецова; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – 32 с.
2. Швецова-Водка Г. М. Загальне документознавство / Г. М. Швецова-Водка. – К. : Знання, 2009. – 488 с.
3. Кушнарєнко Н. Н. Документоведение : учебник / Н. Н. Кушнарєнко. – 8-е изд., стер. – К. : Знання, 2008. – 459 с.

**Ольга Вільховик**

**Наук. керівник –д.і.н., доц. Бабенко Л. Л.**

**м. Полтава**

### **БІЛЬШОВИЦЬКА ПРЕСА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО БУДІВНИЦТВА НА ТЕРИТОРІЇ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РОКІВ**

У величезному масиві джерельної бази історичних досліджень важливе місце займає періодична преса. Друковані видання радянської доби викликають особливий інтерес з урахуванням кількох чинників: політичної монополії партії більшовиків і її наслідків для свободи друкованого слова; ідеологічно-виховного навантаження, яке покладалося на пресу більшовицькою владою у період громадянської війни на теренах колишньої Російської імперії; газети залишалися найдоступнішим та найоперативнішим засобом комунікації та індикатором політичних настроїв. Водночас періодика є широкою палітрою хроніки історичних подій і фактів, політичних і соціокультурних домінант епохи. Метою статті є акцентування уваги на використанні більшовиками засобів впливу періодики у військовому будівництві на території України, аналіз змісту і спрямованості друкованих видань.

Визначивши пріоритетність періодичної друкованої агітації, більшовики використовували силу її впливу у формуванні Червоної армії. Ще до початку воєнних дій на території України радянська влада мала найпотужніший агітаційно-пропагандистський апарат, а основним засобом їх ідеологічної боротьби була преса. Маючи за мету системно впливати на морально-психологічний стан мобілізованих червоноармійців або добровольців, робота з налагодження видавництва газет була ретельно спланована і технічно забезпечена. Упродовж 1919–1920-х рр. для червоноармійців видавалося безліч періодичних видань, серед них газети «Красная Армия» і «Красноармеец», журнали «Красная рота», «Армия и революция», «Активист» та інші, тираж яких весь час зростав. Так, наприклад, тираж газети «Красная Армия» до 1923 р. становив 9 414 примірників [1, с. 74].

Риторика надрукованих статей у нав'язливій формі роз'яснювала червоноармійцям основні ідеї В. І. Леніна про шляхи побудови соціалізму в країні, необхідність захисту завоювань революції, зміцнення військової дисципліни, високу політичну свідомість особового складу [1, с. 72]. Зі сторінок червоноармійських видань пропагували воєначальники і партійні

працівники РСЧА М. В. Фрунзе, С. І. Гусєв, Б. М. Шапошніков, В. Н. Тухачевський, В. А. Антонов-Овсієнко, А. С. Бубнов [2, с. 21]. Ефективність більшовицької пропаганди посилювалася і тим, що авторитетні діячі партії, здійснюючи поїздки на fronti, одночасно розповсюджували партійні газети. Так, у спогадах П. Дибенка є дані про його виїзди на Південно-Західний фронт для проведення мітингів і розповсюдження більшовицьких видань. Після VII (квітневої) Всеросійської конференції більшовиків уся центральна і місцева більшовицька преса широко пропагувала її рішення. А газета «Солдатська правда» вийшла навіть із додатком, в якому були надруковані основні резолюції конференції. Катеринославська «Солдатская жизнь» у своєму першому номері, який вийшов 4 червня 1917 р., опублікувала резолюції сьомої конференції більшовиків з аграрного питання [3, с. 86].

Більшовицька преса виявила велику активність під час проведення виборів у дивізійні, корпусні, армійські та полкові солдатські комітети. Газети не тільки публікували матеріали про механізм системи виборів та засобів контролю вибраних в комітети представників, а й енергійно викривали слабкі сторони своїх політичних противників. Публіцисти більшовицьких видань переконували солдатів і матросів, що тільки вибори найбільш революційних представників має забезпечити «звільнення армії від класового панування буржуазії» [3, с. 87]. Ще більше активізувалася робота преси в період мобілізації сільського населення України до Червоної армії. Так, у журналі «Красноармеец» наголошувалося: «...червоноармієць у шоломі і сірій шинелі – той же селянин, тільки грамотніший, свідоміший. При кожному зручному випадку – гвинтівку за плечі, а в руки сокиру і йде на селянську роботу. Або – книгу, а потім від цього – користь самому ж селу» [4, с. 23]. Поряд із цією інформацією на перших шпальтах періодичних видань рясніли й рекламні оголошення. Звертає на себе увагу надзвичайно високий рівень заполітизованості армійської періодики [5, с. 159].

Крім того, на сторінках видання ЦК КП (б)У «Більшовик» друкувалася інформація з усієї країни і світу, зокрема, що відбулося на з'їзді австрійської соціал-демократії, зміст промови Клемансо в парламенті Франції тощо. Усі ці новини в результаті мали агітаційну спрямованість, тому що містили резюме про вплив на внутрішні події в радянській Росії [6, с. 40].

Український політичний діяч в еміграції М. Шаповал так характеризував українську пресу 1919–1920 рр.: «...на Україні всі газети пишуться і редагуються редакторами, призначеними Москвою, тоді як українці при них лиш перекладачами та дописувачами. Ніяких інших газет не допущено, окрім урядових, тобто газет із московським напрямом. І ці газети розносять скрізь по світі лише московську брехню, потрібну для Кремля» [7, с. 274].

Запорукою контролю радянської влади над періодичними виданнями була цензура. Вона забороняла використання будь-яких даних, що могли б, на її думку, дискредитувати владу. Натомість слухняні засоби масової інформації всіляко поширювали відповідну заангажовану інформацію про стан у країні та за її межами [8, с. 7]. Цікаво, що зволікання з випуском партійним видавництвом брошури одного з секретарів ЦК КП(б)У керівник

Головного управління у справах друку (ГУД), створеного наприкінці 1920 р., інтерпретує як злісну кампанію саботажу керованого ним закладу. Таким чином, вище політичне керівництво України ненав'язливо підштовхувалося до думки про те, що саме ГУД – найнадійніший гарант неприпустимості найменших відхилень від партійної лінії. Отже, ГУД у завуальованій формі виявляв свою готовність до повної та всеосяжної цензури всіх друкованих органів (навіть центральних партійних), тобто контролювати партію від імені самої ж партії [9, с. 94].

Підставою для радикалізації поглядів більшовицького керівництва щодо цензури стало посилення антибільшовицьких настроїв та повстання по всій Україні, підсилені продовольчою кризою 1921 р. та масовим грабежами селян. Тому для залучення юнаків до лав Червоної армії був виданий наказ № 176-Б, згідно з яким потрібно було «...створити широку інформаційну базу про життя Червоної армії, як у галузі її внутрішнього побуту, так і в галузі її взаємин із цивільним населенням, для цього при всіх пуокрах (політуправліннях округів – авт.) і пуармах (політуправліннях армій – авт.) вводяться спеціальні кореспонденти бюро друку відділу військово-політичної літератури В.В.О.Р.» [10, арк. 4]. Основним обов'язком воєнкома кожного пуокра і пуарма була перевірка «правильності» інформації, що друкується і видається в тираж.

Яскравим проявом політичної цензури було вилучення нового тиражу газети «Голос труда» в місті Полтаві, яка надала гласності факт арешту банди колишніх радянських міліціонерів. Можна припустити, що участь правоохоронців у кримінальних справах була непоодиноким випадком, а його замовчування непрямим чином сприяло виникненню подібних банд, підвищуючи ризик для населення республіки. Факт піддання цензурі статті в «Червоній Лубенщині» про втечу з тюрми засудженого до страти межує з відвертою недовірою до населення, для цього в держави, мабуть, були підстави [9, с. 97].

Щоб упровадити серед червоноармійців комуністичну ідеологію політуправління Українського військового округу вдалося до: «...постачання бійців газетами, яке було так само ретельно продумане і налагоджене, як продумане постачання частин патронами у воєнний час». У 1919 р. по наряду Політуправління РВСР на фронт і в військові округи щодня відправлялося 520 674 примірників газет. Проводилась також масова лекційна робота [11, с. 22].

Читання газет було обов'язковою справою червоноармійців, для цього спеціально виділявся час. Статті, які несли вагоме політико-виховне навантаження, розміщувалися у скляних вітринах для ознайомлення всієї червоноармійської маси. Проте із часом більшовики були змушені визнати нерозуміння червоноармійцями друкованих радянських настанов. Так, у 1923 р. в газеті «Политробота в полку» відомий більшовик А. Бубнов висловив стурбованість тим, що «...у партійних організаціях полкового масштабу є товариші, які багато прочитали марксистської літератури та багато читають до цього часу. Хоча нерідко доводиться чути заяви про те, що такий товариш, котрий визубрив Богданова, читати газет не вміє, не розуміє їхньої теорії і

каже: «Чи варто після цього читати?» (багато червоноармійців читають із 1920 р.)» [12, с. 33].

Отже проведені дослідження та документи дають підстави стверджувати, що у процесі військового будівництва більшовицька преса використовувалася владою як один з пріоритетних засобів впливу на формування світогляду червоноармійців. Опубліковані матеріали підтверджують факт прямої залежності офіційної преси від партійної політики більшовиків, яка встановила монопольне право на владу та засоби масової інформації.

#### *Джерела та література*

1. Діланян А. А. Політико-виховна робота політорганів і парторганізацій Українського військового округу (1921–1928 рр.) [Текст] / А. А. Діланян, Є. М. Шмельов // Український історичний журнал. – 1987. – № 6. – С. 71–78.

2. Минкина А. А. Воинский этикет Красной армии (1918 – июнь 1941 гг.) : историческое исследование [Текст] : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.02 / Минкина Анна Александровна. – Москва, 2010. – С. 26.

3. Сурай Ю. І. Преса в Україні у боротьбі політичних сил за армію та флот (1917 рік) [Текст] : монографія / Ю. І. Сурай. – Одеса : Астропринт, 2005. – С. 114.

4. Баратов Н. Что дала Красная армия деревне [Текст] / Н. Баратов // Красноармеец. Юбилейный 1918–1923. – 1923. – № 50. – С. 22–23.

5. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.) [Текст] : колективна монографія : у 2 ч. Ч. 2. / відп. ред. С. В. Кульчицький. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – 382 с.

6. Морозова О. Пережить войну : Рядовой состав вооруженных формирований периода гражданской войны в России [Текст] / О. Морозова // Белые годы. – 2009. – № 4 (14). – С. 28–45.

7. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма (Виклади в Америці) [Текст] / М. Шаповал. – Прага : «Вільна спілка», 1927. – 328 с.

8. Олійник З. В. Національна політика більшовиків в Україні в 1917–1920 рр. [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ист. наук : спец. 07.00.01 / З. В. Олійник – К. : Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. – 19 с.

9. Кізюн В. Становлення системи більшовицького цензурного друку над засобами масової інформації у радянській Україні [Текст] / В. Кізюн // Наукові записки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. – Випуск 10. – Серія : Історичні науки. – С. 92–100.

10. ДАХО, ф. Р-2550, оп. 1, спр. 239.

11. Попова О. Н. Культурно-просветительная работа в Красной армии (1918–1923 гг.) [Текст] : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.02 / Попова Ольга Николаевна. – Самара : Самарский государственный педагогический ин-т, 2009. – 26 с.